

BUGU MADI TI SI RII, LONGO VUA ODA TRO

Madi stories, proverbs and songs 2015

Produced by the Madi Sub-region Heritage
Development Programme

BUGU MADI TI SI RII,

LONGO VUA ODA TRO

**Madi stories, proverbs and songs
2015**

Anzo Anzo Hweka

Anzo hweka ba bugu dii sika ri ni.

Dii bugu atijoa dru lemu Cross-Cultural Foundation of Uganda (CCFU) ti dri laki Madi dri tro rii. Bugu dii itede bani pelere, lejo ehwi amgbwu Madi dri usile kuru rii ai ubi. Je ole ba koni, kolea usi ai cici, ausi dru ba Madi ti leka inika rii vua baciri badri utile vulega rii sa kaki esua wa.

Bugu angwa dia tini ubarega, anzo okweru ba diba tini asi cidru si, Mama Lulua Terezina ni, Mama Ebawi Tabea Olga ni, Mama Aliga Regina ni vua Amba Izama Martin ni sa tro.

Anzo zi ani ohweru Amba Izale Omeni Albert ti ni Mama Ebawi Tabea Olga tro aia saa keka ta sile bugu dia ria a ni vika si.

Anzo nzago rii ohweru ebuba CCFU riba tini, ndrole Mama Drani Emily i, Amba Nsibambi Fredrick i, vua Amba John De Coninck tia mori baka amadri Madi dia ta “Abi Ebeni” (Heritage) dri kolu aa si.

Konyi CCFU a hwele ubi: ovidru siti keka, ra keka vua emuka ebudiba ti umika.

Idojoa Dru

Bugu dii osiru Madi tisi bani vodo ciri tro ni jo. Luru adite, vua nukuta emu luru tro ni lejo ehwi mbgwimgbwi rii karusi wa.

Jomi alujoa rii ka itedea nukuta Madi dri luru tro ebule be rii karemu ingoni lejo ehwi esujo i.

Jomi erijoa rii ka itedea eno sa ka lejo ehwi hwe bani wa.

Jomi najoa rii ka nyaraga amgbwu ayisea riti, ndrole baciri kole koni ai ote, ria driba ni nze.

Jomi sujoa rii oda utale andrani eze langeti ba icakare ga undrwe laga rii.

Jomi toujoa rii lejo ehwi legbwi rii, tadrifa nzeke lubi si rii, tadrifa nzeka lobasi lobasi rii, tadrifa nzeka kumusi kumusi, lejo ehwi porogelemu mgbwimgbwi rii vua lejo ehwi ruzudi di ri ti tro.

Jomi aziajoa rii longo ungole ta rideka bero ri erajo rii, longo azo riba ti i vua oda tro.

Lete Ta Rusika Bugu Dia Rii

Lete	Waraga Bi
Anzo Anzo Hweka	i
Idojoa Dru	ii
Lete Ta Rusika Bugu Dia Rii	iii
JOMI ALUJOA RII	1
Nukuta Ai Luru Tro	1
Lejo Ehwi Nukuta Emujo Luru Tro Rii	2
JOMI ERIJOA RII	3
Eno Lejo Ekwi Tro Rii	3
JOMI NAJOA RII	11
Nyaraga Esule Ayisea Ribati	11
JOMI SUJOA RII	17
Oda Utale Lange Ti Rii	17
JOMI TOUJOA RII	25
Lejo Ehwi Legbwi Rii	25
Ta Driba Nzeka “Lubisi”	25
Ta Driba Nzeka “Lobasi”	25
Ta Driba Nzeka “Lejo Ehwisi”	26
Ta Driba Nzeka “Kumu Si Kumu Si”	26
Lejo Ehwi “Esule Porogulemu A Rii”	27
Lejo Sile “AluA Rii” Ki Karugwe Mgbwimbwi	
Vua Ehwina Sa Mgbwimbwi Ri Ba Ti I	27
Madi A, Lejo Ehwi Ruzudi Di Rii	27
JOMI AZIAJOA RII	30
Longo Ungole Ta Rideka Bero Rii Erajo Ri Ba Ti I	30
Longo Anya, Godo Tro Ui Jo Rii	31
Longo Ungole ”Ava Sukuru Baciri Dri Iga Rii”	31
Longo Lafo Dri Rii “Mure Dri Vua Kore Dri Sa Tro”	32

JOMI ALUJOA RII

• NUKUTA AI LURU TRO

Nyini ti nijo wa, kolea nyini nukuta tina dri ote. Nukuta ti ebua luru tro lejo ekwi ejijo. Disidru luru ni ta uduku ejidi rii. Maditi ga luru ti ai dii:

a, e, i, o, u.

Nukuta uduku ako. Nukuta amadri ebule be rii ai mudieri alimbi na (23). Aru iyo rii (Q q) vua (X x). Madi ti ga, nukuta amadri ati rii ai di bati;

a b c d e f g h I k l m n o p
r s t u v w y z

Lejo rusidi luru si adite rii, ovidru: Ai, au, aia; Ee, ei; ia, iei Oa, oe, oi, oo, ou; ua, ue

Lejo rusidi Nukuta emujo Luru tro rii, ovidru:

Ba, be, bi, bo, bu.

Ca, ce, ci, co, cu.

Tca/tsa, tce/tse, tci/tsi, tco/tso, tcu/tsu.

Da, de, di, do, du.

Fa, fe, fi, fo, fu.

Ga, ge, gi, go gu.

Ha, he, hi, ho, hu.

Ja, je, ji, jo, ju.

Ka, ke, ki, ko, ku.

La, le, li, lo, lu.

Ma, me, mi, mo, mu.

Na, ne, ni, no, nu.

Pa, pe, pi, po, pu.

Ra, re, ri, ro, ru.

Sa, se, si, so, su.

Ta, te, ti, to, tu.

Va, ve, vi, vo, vu.

Wa, we, wi, wo, wu.

Ya, ye, yi, yo, yu.

Za, ze, zi, zo, zu.

Nda, nde, ndi, ndo, ndu.

Drwa, drwe, drwi, drwo, drwu.

Dwa, dwe, dwi, dwo, dwu.

Nga, nge, ngi, ngo, ngu.

Kwa, kwe, kwi, kwo, kwu.

Mgbwa, mgbwe, mgbwi, mgbwo, mgbwu.

Pkwa, pkwe, pkwi, pkwo, pkwu, phwa.

Trwa, trwe, trwi, trwo, trwu.

• LEJO EHWI NUKUTA EMUJO LURU TRO RII

Ovidru:

Aba, abe, abi.

Eba, ebe ebi.

Iba, ibi, ibo.

Oba, obi, obu.

Uba, ubi.

Ace, aci, ici.

Ada, ade, adi.

Afe, ifu, ofu.

Gaga.

Jaja, jo, jjo.

Kaka, keku, kiko.

Lali, lolu, lulu.

Mali, mama, malu.

Nale, lini, limi.

Pa, peke, palanda.

Rara, ria, ori, oru.

Sa, saa, seri, suru.

Tara, ata, ati tolu.

Ava, uve, volo, voi /voyi.

Awa, weli, wewe, wiri.

Yayi, eyi, oya, oyi.

Zaa, azo, eze, izi.

Anda, endi, indi, ondo.

Anga, enga, inga, onga.

Dwari, dwi, dwariga.

Kwa, ekwi, kwele.

Mgbwi, mgbwiri.

Epkwa, opkwo, phwolophwolo.

JOMI ERIJOA RII

- ENO LEJO EKWI TRO RII

Aulogo (Aulogo dii revorevo)

Ee (Ee dii sina ili)

Ebi (Ebi dii karunya loso)

Ibo (Ibo dii epkwa mgbwara)

Aco (Aco si ba kata so)

Oce (Oce ka ei ta mba)

Daki (Tuba sea daki si)

Odi (Longo pa odi si)

Ofu (Lanyu ole ofu ndro)

Fuli (Fuli ni ebua luru dru)

Gudu (Ba kaci gudu si)

Goli (Goli si baka ebi be)

Aju (Aju anyuhwa dijo)

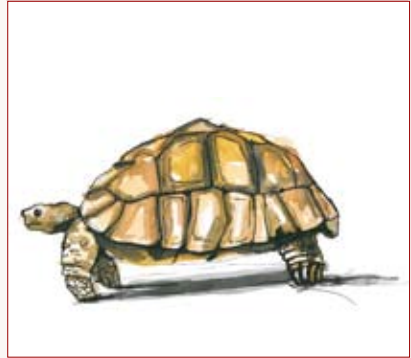
Jo (Jo dii osi drina ayise si)

Kudo (Kudo ka eyi igbwe)

Oku (Oku kolu eyia/logo dri)

Ele (Arinzi kinyai ele si)

Lelego (Lelego ni bua)

Cupa (Cupa dia leyi ndru)

Voi (Voi ebua ebi bejo)

Kolobo (Kolobo ori hwesi)

Monigo (Monigo dii nzagodru)

Ini (Ini kolu bua/hwesi/ayia vua eyia)

Oni (Anya idi tro i ya oni dri)

Arapapa (Arapapa ole ofu ndro)

Payipayi (Payipayi karunya loso)

Gari (Gari dii ali ndro)

Leri (Leri ni ebua lafo ni)

Saa (Saa ni limi)

Seri (Seri dii omba ca)

Yabi (Yabi dii ozo azo)

Zaa (Zaangwa dii ole ava ndro)

Walu (Walu kolu ndrundra)

Robi (Robi kolu meri a)

Evu (Evu ni tubi utijo)

Ero (Ero ebua lonya ta mbajo)

Tara (Tara dii ebua igwe hwejo)

Iza (Ba cidru ole iza ndro)

Udrwa (Udrwa a pa ni azia)

Idre (Idre kolu ayia)

Osu (Osu ee tro ka ebu alorii ide au)

Palapala (Palapala dii ali)

Hwe (Kwe dii retu godru)

Hwa (kwa ni oce ole ndro)

Inzu (Inzu saa eze)

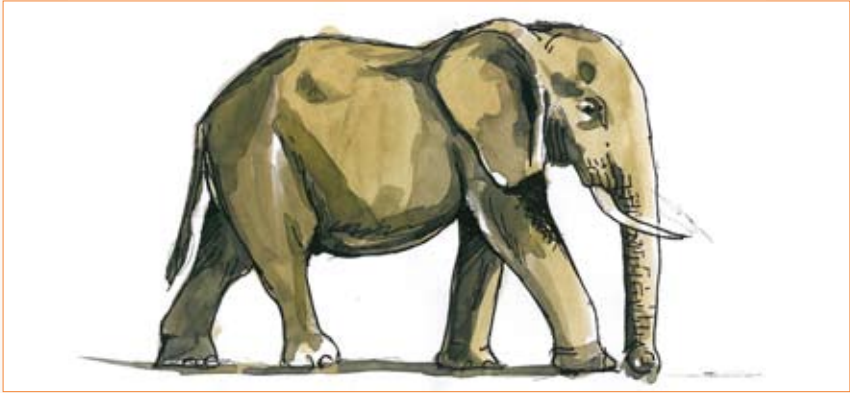
Nvuka (Nvuka dii putuputu anjidili)

JOMI NAJOA RII

- NYARAGA ESULE AYISEA RIBATI

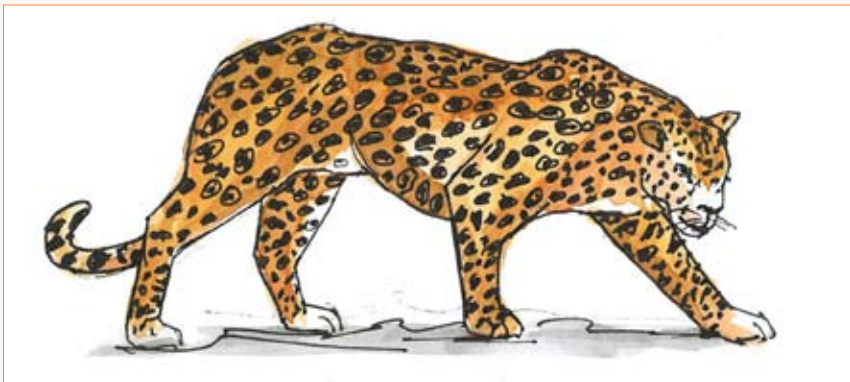
LEA

Lea ni anyuhwa oludi ayia rii. Ani rongolo godru. Bi ruaru rii ini vua enyikoko, nvoro-nvoro. Mina eri, biasa eri, ki bina bongo-bongo, ana onvo ni alu, azo godru vua eparu godo. Ana sini ingwe vua eri icece

ki onvo ni agaga. Sana azo, drilena tunyatunya, bi na laka rii ini trwi. Andrani eze adi sana tia wino dru. Ziani adi maracaki use laka, usule embea vua dria. Lea ka ibibi nya au, hwe oli oci tro rii, itu vua ayise aduadu ri tro.

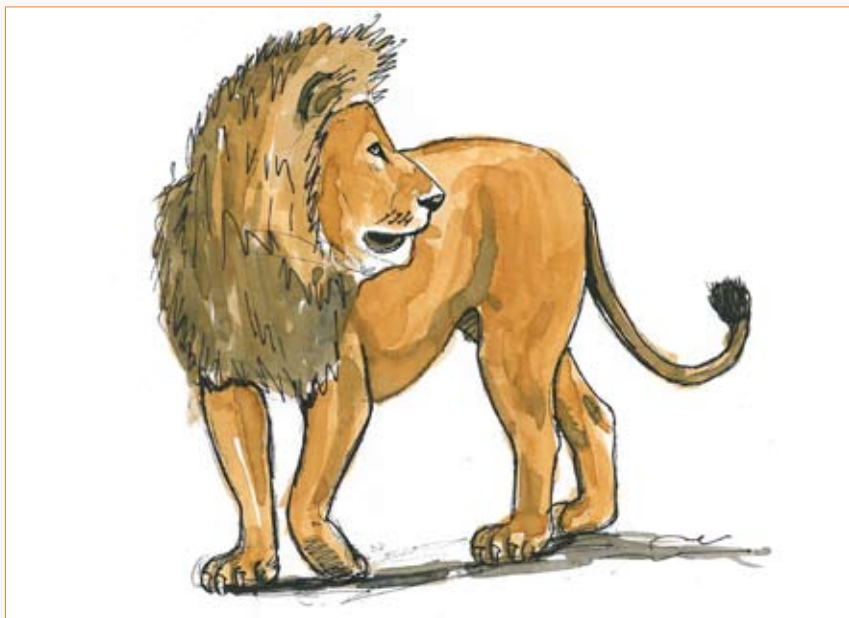
ODU

Odu ni nyaraga oludi ayia rii. Bi ruaru rii lokiri, udu ingwe ini, ingwe ini, sabi ani azogogodru, ka vu we werewere. Mina eri, bina sa eri, pana isu; eri andraga, eri vulega. Odu ka indri, bilo tro nya au vua anyuhwa ciri ciri ayia ri ba titro ovidru; ito, ogwa, afu vua lende.

Jo ondruta pkwe, ka ba sa nya. Odu eni ni loso; ausini adi seri, mvuka, kabuti, bagi vua ta ziti tro ide. Ziba tisi adi eniani ebua lesu dru joga kusa tatujo.

EBI

Ebi ni anisa nyaraga ayia a rii. Ani nyaraga orile daku rii. Owo driaru ka bani ori hwe dasaku jo nyeri ni i. Ana mini eri, bina eri pana aisu, bi ruaru rii wara-wara. Ebi ago ria bi embega rii ode gume. Ki izi ridri b'i embe ga iyo Sabi ana azo ki urwe, sabia drile igoli ru ci. Ana owu eri andraga ribati gboro vua onde opkwo si pa vulega rii ra.

Ebi kolu iza si, onya anidri ayise kusa ibibi ku. Disi anidri ka anyuhwa udro nyale au. Kaki anyuhwa ciri vua gbworo rii sa nya, kendre odru, leza vua anyuhwa zibati tro.

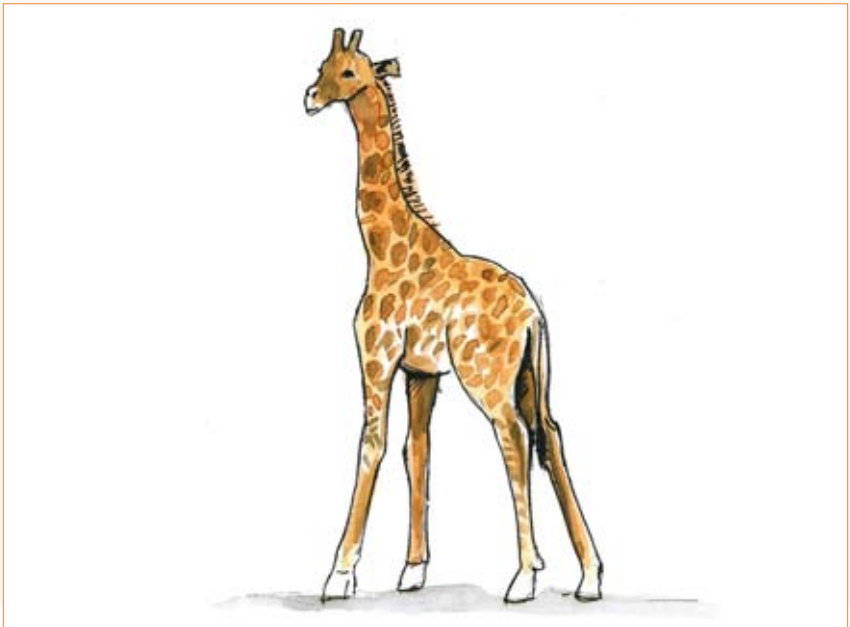
LORE

Lore ni anyuhwa esule bea rii. Lore a sani azo, mi driaru eri obaru andraga, bina eri, onvo ani alu. Pana ai su, eri andraga, eri vulega. Pa cirina kendre ba dri ani. Jo katanya kusua abua kendre ba dri ani. Lore

ka aidri hwebi vua hwe-ehwi tro nya au, ovidru bugu, awa, moombe vua hwe oa ziba ti tro. Kaki seri, godo, gbanda, kaata vua arinzi ni ele tro sa nyaa.

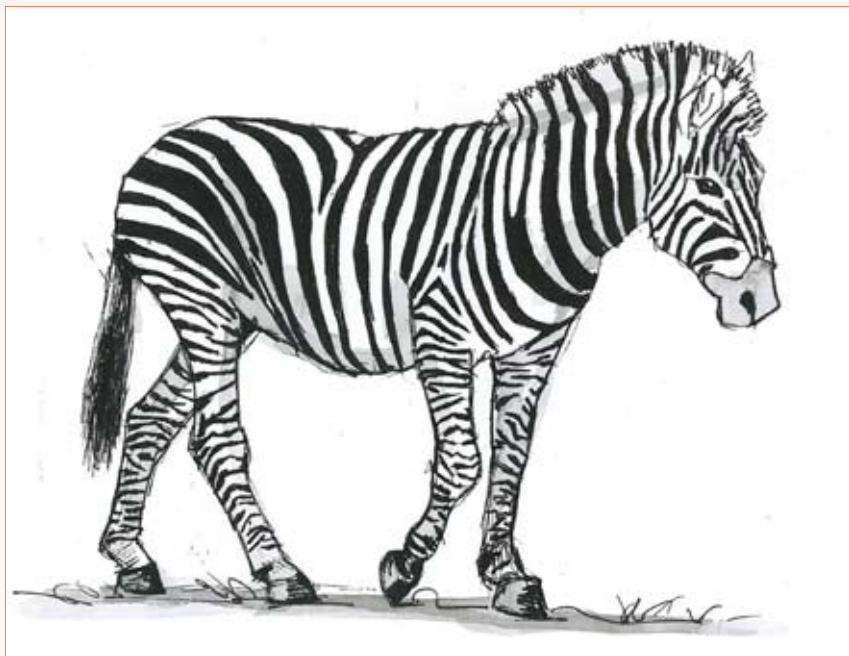
KURI

Kuri ni anyuhwa ndedia azo si vudri dia rii. Ana bi ruari lokiri, udu ini wara, ini wara. Embena azo dodoro. Ana owuni azo si onde pana ra. Mina eri, pana isu, bina eri, ki ciri adru .Ti driaru rii eciru onvo tro ire

ire. Kuri ka ayise, hwebi oa tro nya au, vua hwe ciriciri oci tro rii kendre oli, gulume dibatia bi vua dru ciriciri ribati tro. Ana sabi ni azo, gume. Aditia wino dru, ile embea vua dria.

BURE

Bure ni anyuhwa azogorii, ana bini lokiri ali ingwe ini, ingwe ini, kendre ta loso ku. Pana ai su, eri andraga, eri vulega; mina eri, bina eri, onvona

alu ki nza. Bure ka ayise, hwe bi vua hwe dru ciri tro nya au. Bure kendre ire kaino kusa kusani ani.

UBA

Uba ni anyuhwa ayia rii. Ta ruaru rii sa anyuhwa bazi dri ani, ki anidri kendre oce baru rii ani, te rari bina azo onde oce dri ra, vua ana sabi ni tunyatunya, ede gume. Ana ti ni ali oce dri azo ni. Ana owuti urwe vua

azo, ana pa oguga rii gbworo. Uba ka ta drile nya amgbu, ovidru fuli, ledu, iza vua kata lidri ciriciri kendre burugo, udrwa vua ta lidri zibati tro sa nya.

ROBI

Robi ni anyuhwa retugo dru oludi eyia rii, kendre unzikanya vua kendre ori. Bi ruaru rii fuji fuji

nyiraa utu dradi ra rii ani. Robi a tini retugodru, mina isa ngopi ngopi, vua pkwolopkwolo. Bina eri ciriciri,

paati owu tro ritrwa ali ali, ki pa vulega rii le mgbwomgbworo.

Robi ni ka ayise nya au hwe bi tro vua ka lonya anvua risa nya. Jo itu aci kolu eyi a goro iti, ka ana drini esu angwe vua jo dria vu oni ra ketu

logodri ta nyare. Jo dria buzele si, kaki ngwi eyi a kare aia olure ri iga. Tazi robi ru alu rii, kolu eyia a saa ole alu saa eyi engadi bua rii koti aniru ni ku. Jo eri rubu koe gburugburu ri koti anguga kongwi meri a.

INI

Ini ni ani nyaraga oludi ayia, hwesi, bea, kusa eyia rii. Adi ai ungewe talidri rii; ovidru ibi, nzalakaka, itoni vua talidri zibati tro rii. Nyi ai esu nzanza ani bua, oni iti, belele, ugu gbogboro a. Aia ovini amgbwu vua aia rangi isa mgbwimgbwi ojiki ruku.

Ta lidri ziti patro ki ziti paako. Ovidru ini ibi tro aidri pa iyo. Aia azo isa mgbwimgbwi, ziti a runi enyi

ziti adu rwerwe. Aidri bi iyo, kaki lu eri aia driga rii ebu bi kare ga au; ti onvo tro ai dri aa, ki ini ibi tro ka ga vuru si. Ki jo ini ni eyia kusa ayise a kolwe daku.

Ini ka ta lidri ciriciri rii nya au; kendre udru, idre, arapapa, udrwa vua ta lidri, anyuhwa ziti ciriciri rii tro. Ledra dria ru rii azo urwe vua drilena latra. Ini ka ana inya inya ni esu udru ti dri lindrelindre tro.

JOMI SUJOA RII

• ODA UTALE LANGE TI RII

1. ODA ALUJOA RII : OTCE I, AU I VUA ITU TI ITU BUA RITRO

Odu zi si Au ti kaki icaka Otce tro. Au ojo Otce ni, “Otce ini raa, itu ede ra”. Ki Otce ora risi itu bua rii edeni. Ongo ovuki itu ededi ri ndrere. Otce oya esu itu oa rii ede ni. Itu oa rii sa adi sia itu bua ri ani, disidru Otce eri itu ni itu bua rii dru.

2. ODA ERIJOA RII: AU I, AUA DIPI I, IKILIJJI I VUA FULI EHWI I

Au esu Ikilijiji ti ai fuli ehwi tro. Aua dipi ozi au ni, “Iba ikilijij ni ingwa”? Au ai, “Cokonono aa aa”. Aua dipi ojo iye, ki iba fuli ekwi le ingwa? Au ai, “Cokonono aa aa”.

Oda dii itede amani adu? Oda dii itede amani oja bazi kolu kare aluga pkwe.

3. ODA INAJOA RII: KOLOBO TI ARAPAPA TRO

Kolobo ojo Arapapa ni, “Mozi ovu rujere abua”. Arapapa ai ra. Ovuki abua dii ri Arapapa oyi eyi ana driga, oce ani konyi anadri ni dii ri, oya anyi anadri ni fundufundu. Gbwesa Kolobo ode laguga, ogu ani daru ra.

Oda dii itede amani, jo madi kajo nyi de ta sa, nyira ana ca pkwa, kuri kengwi nyini dra kusa asi laza sawa.

4. ODA ISUJOA RII : INI TI UDRU TRO

Odu zisi Ini ti kaki icaka Udru tro. Ini ojo Udru ni ai konvu mei (fence) dri. Udru ojo iye. Ini ni ciri anidri risi onze ru mei lofo si, oko emba mei ogu. Undru onvu, oru sa oma meia drini nvule pkwe. Ori kojoa, bero bazi osi ganyi, masa ma ganyi si. Udru onvu vu epkwadru saa oma pkwe. Oko azi ra.

Oda dii itede amani obiru madizi siku. Ta madi zia idele wa, kusa male wa rii, nyidiea pkwe, kusa nyi maa pkwe sawa.

5. ODA TOUJOA RII: LEA TI LINDRELINDRE TRO

Odu zisi Lea ti Lindrelindre tro kare aluga. Lindrelindre ojo Lea ni ai kuzaru angu duka si. Ai kongatee dini ri Moyo Tawuni dri, ndi Yumo dri, Celecelea ga. Lea ogu Lindrelindre ni, “Ha, ha, ha”. Ojo, “Ayi Lindrelindre nya aci ovi kido kodo, kido kodo disi nyi gbwa ma za angu si wa ni ingoni”? Lindrelindre ojo, “Nyiba obi dri, di nyimaza angusi gbwa raya i”.

Lindrelindre ni kaki ba angu idojoro, onvu Lea a saga. Lea ido angu, olu ani, oni ote rii ani ebe Lindrelindre ni vulega. Lea oce ani koca yumo dri dii ri, gbwesa Lindrelindre envu ati, oti Lea andraga.

Lindrelindre ojo Lea ni, “Tebe ice adu? Dria aza nyi angu si kuru a? Indre meca nyini atini kua.” Lea oce ani kondre lokudru Lindrelindre ni anandraga dii ri Lea asi aza daku, oni ani jojo adu niku.

Oda dii itede amani, madizi ameka ni ta loso rii ku.

6. ODA AZIAJOA RII: BORONZI AINA

Andrani eze boronzi ai na, ai adrunzi, kaki olu ei alu rii a. Ei ai dria runi Minya i. Aia ru ti Pamini i, Tiluru i vua Abudu i. Ba ciri dibati ovuki ayi a, ledu ga. Oca ki ledu ni pa dii ri, Abudu otu oru ebe ana adrunzii ti vuru. Abudu oyo ledu ni kaya kaya, mgbwesa enga oru si ede vuru, ana oko ofe pkweri. Tiluru ondre adrupini dii ri, ido guka na, tina oko osi pkweri. Dria Pamini ojo ani kolu ofuna jire ba baru rini, anisaa pana onyo mgbwu.

Lazi:

1. Oda dia ba si?
2. Nyula aia runi?
3. Kwe ehwi aia vurega rii ungewea adu?
4. Oda dii ini amani adu?
5. Oda dii a runi kolea kolu adi i?

7. ODA TUDERIJOA RII : GBULUKU TI ANA BARA TRO

Gbuluku ni dii odu cidrusi jo engwi amvua sira, keya kori loro dri oru, ili angwa loci risi, ka ana tibi ni uti. Kolu ana tibi ni utire, ati joa a rii ka ana tibi ni tria ufuto si ci, ausini bi a pani kuti dru ru lou ku. Endru risisa emu ori loro alua dii dri, oko otri tibi ni ufuto si ci, ido ana tibi ni utika drwi, drwi, drwi. Mgbwesa ana bara eya ori lagaa ru, ozi ata ni ojo, “Baba, baba ta nya tiga dii ad”? Ata ai ani ojo, “Mabara, oziku nyite nyiru ri I”.

Lazi:

1. Gbuluku ni adi i ya?
2. Odu alu, alu si jo enga anvua ri kuri ingoa?
3. Ebu ana idele loro dri naa ili angwa siri adu?
4. Lazi “Baba nyatiga di adu” ni adi ozini ya?

8. ODA ARO JOA RII: ITO TI LIA TRO VUA KANYABA SA TRO

Andrani eze ago zi alu runa Ito i, ana izi ni Lia i, aia barangwa ni Abunibe i. Karezi lolu itu a dere ga esi riga bazi ungewele Kanyaba ri kolu ni. Aia amba ni Ajiga i. Kanyaba dii ba ba unyaka unyari.

Naiga soroni bu iyo, baka rikonyi ayise a. Ayi koba ecajo dii ri, Ito ti ana izi Lia tro oleki anvu soka. Ito ka ana izi Lia nizi, “Ee dia”? Lia kojoa “dia ku, dii ze vu”. Dia? Diaku ni di oba ovuki ndi ocaki kare Kanyaba acire dwariga esi rii iga. Je Lia kolu yare amvua ri ka ana barangwa Abunibe ni aji tro tro.

Saa amvu cojo rii eca di, Lia ido ta coka. Odu alu, Kanyaba di vure dwari ga, ki aidri kaki aci dwari ga bero si bero si. Ba akwa yere rii kaki agani. Kaki Lia nizi, “Lia, Lia leti ingo? Leti ingo?” Lia kojoa, “Leti naa du, naelele nai”. Kanyaba di kojoa, “Banyaba rii amaiku, ba nyaba rii Ajia i, keya bwibwi vule nale na nyico anya eze, nyiya baru”. Lia kaia, “Iye”. Kanyaba ovu bero si bero si, kaki pkwo lazi alua dii zi au, oca ndi ba amba rii ga. Saa eca Ajiga ni alijo dii ri, Ajiga kozia, “Lia, Lia leti ingo, leti ingo?” Lia kaia, “Leti naa na du?” Saa Ajiga ari Lia ni ole ani koci. Lia imba asi opkwo omgbwa Ajiga ni pkwo. Lia oko oga bu eyi lodia, ose Ajiga ni laka. Lia a bara Abunibe ondre ta endrea idele rii li.

Kanyaba dii dwariga si ediki anyuhwa ubi, aia engwire rii ejiki kpwodru iza trotro. Kanyaba ati riba engwire rii, oziki Lia ni andrani rii ani, ojoki, “Banyaba rii amaiku banyaba rii Ajiga i, nyico nga eze nyiya baru” nidi, Abunibe ori jolea, “Memdre ni Lia le omgbwa Ajiga ni pkwo, Lia ose eyi lodia”. Kanyaba di eri ta Lia baraa jole rii di, oziki Lia ni, “nya bara ojo adu?” Lia ojo, “mabara ojo anyeli anini iza gaga dere”. Kanyaba di bati ti oli ki anini iza dere, ki aia oluka ciri si, obaki bi ta Lia a bara a jole riga nza kuru. Kanyaba evu tisi tisi. Oziki lazi alua rii Lia ni au. Lia isa ai alua ria ani. Ki Kanyaba amba tati asejo rii eriki ta Abunibe a jole, “Mendre ni Lia omgbwa Ajiga ni pkwo Lia ose eyi lodi a” ni dii ri, Kanyaba amba dii ojo Lia ni ama iza dili ki nya bara kejo ta tebe ana jole rii di. Lia a bara angwa ta alu a rii. Amba di koce ai kitiri aia ambani Lia odi pkwo dii ri, oduki Lia ti ana bara tro ojiki aidri iza Lia a traale amgbwo dru ri tro.

Kanyaba dii ovu obaki Lia ti ana bara tro iti retugo ai dri baru rii isi. Oriki ridere Lia ti nyajo ana barangwa tro. Uceki linya, oiki idi vua obaki eyi cupe gbworo risi kole iti ni pa. Ori eduki leri angwa, idoki mgbwaka, “Ta agbwu agbwu goro cea, ta agbwu agbwu goro cea, Lia ni gorocaa”. Kaki tua tro tro. Ito koce ani kerri leri dia owo ni dii ri, emu Kanyaba di ti dri. Lokudru esu Lia ti ana bara tro iti ni si. Ciri anidri risi isi Lia ti ovuki baru pi. Ito

aji oni oba Lia tia kare niga. Anisa oya tature leri ni pa. Ozi Kanyaba dii, “Madrwa boronzi, anyi anya leri dii co ingoni?” Kanyaba dii aiki “ama coa ta agbwu agbwu goro cea, ta agbwu agbwu goro cea, Lia ni goroea”. Ki Ito ojo aini, “anyiba maco anyini”. Ito ido kocoa “anzetia ra oyira, anze tia ra oyira, ocaki nosi woro”. Kanyaba dii ozi Ito ni, “Ee, Ito, nyi nya leri ni co kowo ingoni”? Ito ojo madrwa macoa, “Endrule omaki tro, endrule omaki tro, Lia ta dii ombeti, Lia ta dii ombeti”. Kanyaba asi engwi ebwe.

Saa oce ani koca Kanyaba tini Lia ti elijo ana bara tro eyi didi ria dii ri, Ito ojo, “Madrwa boronzi ini Lia nina vuni ku anyiba matu anyini elia mai”. Ojo aini, “Anyi ude cupe dibati ilaga anyice lagaa ni gbwi”. Kanyaba ti ai ra, udeki Itoa jokana rii ani. Ito otu eli oni ana umbale rii. Oni ti eli eyi didi ria igwe Kanyaba ni pkwodru pkwopkwo. Madi alusa ase kuru, te Ito aseni vua oce Kanyaba dri ri tro. Ito oso cira ri,

“Nzeenze yoboa yoboa, Itogo tia ti konya logologo, Abunibe nyili julujulu”.

Ito ori aci sa, Kanyaba tia oce ole Ito ni yakaku. Ito ori otra linya idi tro, Ito koya ka linya be idi tro, ide diani liri ofu ana vuni igwe.

Lazi:

1. Ba oda dia rii aditi i?
2. Ta erikaku oba Ito ti Lia tro osoki anvu ingwa?
3. Aduba ozi Lia ni ni, esu kaki vu ingwa?
4. Lazi aidri ingoni?
5. Lia ai aia tini ingoni?
6. Kamyaba amba ni adi i?
7. Idoki engwika dwari ga dii ri aduta ideru ni?
8. Lia a bara Abunibe ojo aduta?
9. Ito eya di ide aduta au?
10. Oda di ini amani adu?

ODA AZO ALU JOA RII IZI ZII ANA BARACI TRO

Andarani eze izi zii alu runa Madrimadri i. Izana urwea dru vua ikandondo, si abua rurii are vua igwe bwue, dribi driaru rii ini truwi kukucuku, ki oviani unzi daku.

Izi di dri baciri ai isu. Boronzi ago eri, izonzi sa eri. Zaa alu ria runi Tabaa i, zi aruni Maliama i. Boronzi eri diba tia runi Dribaru ti ai Vundru tro. Dribaru ni bara unzi rii anidri ole oja ndro, ka baciri ingwili daku. Disi, baciri amgbu oleki avaka anetro ku. Driaru kolu tesa adite aidri jonvoro. Vundru ni bara asi egbwe rii, baciri ole ani ndro. Jo aia endreti kovu anvua pisa, ka baciri ji aidri baru kaki endrea ta ebele aini ri nya alu. Ka baciri nisa eyi hwe nvule, kakiko kaki mopira gbwagbwa (dii mopira umbele bugu bi si rii) isa ava alu. Odu cidru kaki ani icoa Vundru, Vundrule, Vundrule. Maliama isa zaa loso rii, ole baciri ndro. Ka ai ni oguga, ka ai je pelere, ka ai tri adusi ci, kaki linya sa nya alu. Ki baciri ka aia ei ni ori dasaku, adusi aia difo ni nzagodru vua pelere. Aia jo a laga ni oce celi si ci. Tabaa ni ani dri endre ole ndro, adusi ta cidru endrea jole rii keria vua kidea au. Disi endre kicoa maaaa, maaaa. Jo endru ole eyi ekoka kusa kolu. Jo ole rika atiti kusa kolu, endre kojoo ana zaa di katala fonyiga; anyiba kovu. Zaa di ole avaka baciri tro saku, ka ta sa unya adute, guluvo dro. Fonyi ga sa

ole ta amuka baciri bazi tro sa ku. Bero bazi ka rikonyi ai lofoga sa, anini ledii ta ebu ako rii.

Odu zii si ana ozi zi alu emu driaru ana rire ga, ozini oko ori laga aru. Ojo anini, odu cidru ma nyi ndre adute, ile avaka bazi tro saku adusi ya? Sa olu ozini ciri. Ozi ozi ani lazi epkwadru si, sa nzanza ani kolu ciri. Ozi ojo anini endru ale ovu nyetro amadri baru, adusikua mendre ole nyi ndreka nyoluka ma ozi i si. Ora ta para, oko ai anaikudru. Ovuki esuki ozia endre ori jo nvoro. Mgbwe endre odre ai dii ri, ari aia drini, ozi ai, ojo koriki vuru. Ohwe aini lidi, naivu ohwe aini linya. Esu ba diba tidri ei ga baciri amgbwu.

Lonya avuga ana ozi endre etra baciri dibati kpwodru alu, ido aini ta nzeka pelere dri, le dri, olu alu dri. Lini ana erile ana ozi endre dri dii oba Tabaa ovi ecoru ongwi zangwa loso rii. Driadru ozi amgbwu oleki anindro.

Lazi:

1. Oda dii a baciri ai si?
2. Aia ru ti aditi i?
3. Baciri boronzi rii si? Izonzi le?
4. Aia endre a runi adii?
5. Boronzi eri dia, ovi loso rii adii?
6. Dribaru ni bara unzi rii adusi?
7. Anvonzi eri dia ovi loso rii adii?

8. Zaa ovi unzi ki eya ecoru loso rii runa adi i?
9. Maliama ni zaa cuwi rii adusi?
10. Oda dia madi ovi loso nya lele ndro rii adi i? Adusi?

ODA AZO ERI JOA RII

ITO I, KENYI I AIA ENDRE I, INDRAZIANGWA ZI VUA OPI ZI VUZIGA RII TRO

Andrani eze izi zi alu driaru boronzi ago na, zaa ngwa alu. Boronzi dii Ito i, Kenyi i vua Drimbulumbulu i. Ana zaa a ru ni Vujejo i. Oda dii a idrazia angwa zii sa aa, vua Opi karezi ga rii ana bara ti laki anidri tro.

Vujejo ozo amba, dria yayi kijoa sa, alusa yayi ani ijoka rii a, madi alusa ana lele na iyo. Endru yayigo zii enga lolu, barana azo, urwe ndia, sina are, omba abua ireire vua ingwe bwe. Yayigo na runi Tamile i. Vujejo ondre bara dii di asina ode ruaru, ai anira. Tamile ongwi aidri baru oya onze ovi ana acijo rii ana ata tini adrunzi titro, asikina engwi ebwe, oko ai ki ra. Eze maju ti boronzi eri tro evuki odu aia Vujejo ni nzajo rii bare. Vujejo ti boronzi dii tro evuki obaki odu ni ra.

Dria odu bale naa koce ani keca di, evuki onzaki ani pi ojiki ani yayigo dri baru. Vujejo ti ago tro oleki ru ndro, utiki baciri sa ra. Andisi Tamile ni dii opi ni bara.

Kinya ubi avuga, Ito ti ana andrunzi eri rii tro uzoki aisa ra. Kaki aci dwari ga, amala odu nainga boronzi a ebuni dwari tika, ebi beka vua inzonzi a ebuni ija wuka, eyi ekoaka tadika tro. Boronzi dii acire dwari ga rii, Ito ni dii eko ana lore lukundre eji baru. Vu owisi, vu owisi ka ana lore a leyi niza, ohwe hwa ana andrunzi ti ni ku. Kenyi ti kojoa ayi madrupi, ama linya isa asedi dii ga nyehwe amani leyi gaadru, sa hwa ohweku. Kolu linya anidri unzore ana andrunzi eri dibati kowaki aia linya ni driaru leyi a sa, kedua kowaa vuru. Andrunzi ti kaki edua, kaki jea ra, kaki ko kaki unjoa iti eyi tro ri si.

Kenyi ande Ito a lejo sira. Omu endre dri, ojo ani ole yaka ana anvoti ni Vujejo ni endrere. Endre ojo anini, “Ma bara nyica vu nai ga waa? Vu nai lolu”. Sa Kenyi ojo endre ni ani koca ra. Endre oko ai ra. Endre asi laka odo oto sawu a. Ojo anini, “Ma bara nyiya ledi, oya ukusi eia nyanya ku, vua onvu eyi letia nyanya ku. Nyanvoti tia ei ni laga kwe zi ozo oru ndilandila, kwe na onde logo naidri azosi ni. Vua hwe nai laga odi bu okoronya usujo. Nyiya nyizuru bu naiti, bazi kevu nyidri ra, jo vua ica ei a, elo ta nyanya ku, nyolu laru tro, nyikwe laru ta nya esule naa rini”.

Kenyi ido aci oya, oya oca dria itu a dere rii. Oya esu kare ni ra, hwe isa aa, bu okorinya dri rii tro, kendre endrea joka rii ani. Oya ori vuru ciciri nai mara, kolu ciri. Mbgwesa auologo zii alu ofu ajidi Opi ni rii elu

onvu ciciri naia. Ido okoronya ireka peyepeye, sa Kenyi kolu ciri. Ire ta ana lekaa ri ani, sa Kenyi ni ciri. Aulogo olu oga cira ri, ojo, “Opi amu ecara. Opi, Opi amu dii amu cuwi rii”. Opi ojo anini, “Nyeji ani baru”.

Evu oba ani jo lonya drile gbwigbwi utrare ga ria. Okodu naa sa, elo ta naa rii kuru vu ofu owi. Inini eze ebuba jo a weka rii esuki Kenyi aruni oliru, lanyu uti ruaru rii si, sa eloku. Ebuba alu rii oji anini eyi rujedzo, naivu okwe anini lonya. Undrwe itua dere rii, Opi emu amu dii ndrere, ozi ani, “Nyemu cuwi ya? Manyi ikonyi wari ingoni?” Kenyi ojo, “Opi nyide mani ta nya idele wari i, dria ma amba, esu ale ei sika ra”.

Vu owi dii ri, Opi oze ana ebuba ni kewuki anini hwa ciciri dri rii. Eya ohwe hwa dii Kenyi dri, ojo anini, “Dria nyiya. Jo ica leti azo ri igara nyidu hwa alu nyipa vu, jo ipa vunaa ou dudu nyebe ra, jo ou lendelende, nyiwa hwa laka alu.” Kenyi ide Opi a jokaa ri ani. Mgbwesa, Kenyi dri ti oyi ambgwu, ziti koji tisi. Dria itu kode, Kenyi ande to. Omba ovure ana ti etro hwe pa, ka madi zii undru ofu jijo baru. Ungwe arinzi ido aia owo ni ubele. Ziti kowo, “cici”; ziti kowo, “ndrekundreku”. Eca dria Tioko dri ojo, “Mozi nyile nyowo igoni?” Tioko ojo, “Mowo ‘tii’”. Kenyi ojo. “Ayi nyeco mani ra”. Zianiga Tioko oba, “Tii Tioko, tii Tioko, koliku koliku, Kenyi eji ama ti tro, baba eji ama

ti tro Drigbwulugbwulu kobe eia ni koci meri ndi, Tioko. Kenyi asi engwi egbwe, oko oza Tioko ni leyi su oto kere a oi embe a ru. Tioko kolu owo si oca hwe zii nzago dru Kenyi endre ti idraziangwa zi tro ka aia lidi eni paaru rii ga. Tioko awi kere dia tini oba leyi oti lidi nia to, idranzi diti ojo, “Ki ariangwa di nyi amani ze eze lidia ni ya adusi? Kenyi endre eyi, oma esu ta ni aringwaa ze ku, ta ni leyi. Ojo, “Ayi nyiba keti amani ziga di”. Ariangwa di oba eti zianiga to to. Idranzi di ojo, “Iba ta di eti nzaku adusi?” Mgbwesa Tioko awi kerea ti ni, utu leyi ni tulu tulu. Idranzi diti oloki lidi ni oe igwe gbwue. Onvuki dii ri esuki karunvu talosoku.

Dria itu koba sijo nyaru ri Kenyi endre ti uriki dzonvoro ondreki kefufuro kongu itu a dere ga esi, vua ti ambgwua owo ka dri eba aidri ei ga esi. Mgbwe Ito ti andrupi tro idoki anzole kaki unvu longo tro, asi egbwe oko ai ci. Idoki droli beka, ti iba ideka tro, ti ni oi jo loto si. Ti eca dii ri otoki ai droli a ubeki tikina ci koyiki dru agwe kusi. Dria odu cidru si Kenyi ti Ito ti tro vua Drimgbwulugbwulu ti tro kaki ti leyi nvu au.

Odu zi si, Ito ti erukiru Kenyi tro esu dria Ito odro ana lore ti pi. Kenyi oga Ito ni leyi ana ti dri mgbwe. Ito ido ka ana lore ni ura. Dria Ito isa ka ana linya isa ni ci leyi ako. Ito ido anisa ta raka ana anvoti ni dri. Omu endre dri ojo anini, “Mendre masa ale muka Vujejo ni ndrere.” Endre

au ci oko ojo, “Gbwa mabara Ito nyica vu na iga raa, nyengwi troa? Male kolu masi ri omu ku, adusi nya ovini tro tro cuwi ku, nyeritaku.” Sa Ito ori ru. Endre asi anini sa odo, icara anini ta andrani ana icarale Kenyi ni rii ani. Ito omu oca ndi hwe jole naiga, anisa omu ori kare alua rii ga.

Endrusa aulogo naa endre Ito ni ra, elu onvu ciciri nia cufu, ido okorinya apele. Ito kuzu kojo, “Aa, aa, aulogo di, nyi laru ako iru sa amu kuya”? Ka ana ru uwe, kuwea, koji aulongo naa ijasi. Aulogo naa envu angwe olu Opi dri ojo, “Opi, Opi amu ecara. Opi amu dii amu unzi rii”. Opi oko ojo, “Jo kolu amu unzirii sa nyeji baru”. Eji Ito ni oba ani jo alua Kenyi ni bare ga ria. Vu kowi sa Ito a tini oliru daku, a na oga tri, andratia sa kosu cucu. Ebuba esu ta wele vuru sa iyo. Ito onya ani asi na engwi egbwe titi. Dria itu koba dejo, Opi eya Ito dri ozi ani di ani kide laka adu ya. Ito ojo, ani ole ti Kenyi dri ri ani. Anini sa Opi ohwe hwa icara ta alua ana icarale Kenyi ni rii

au. Ki Ito oca letia di, ide ta ana asia lele rii au. Disidru jo Ito opa vuni kare ziti iga, odu kefuni, kusa ebi, kusa moyi vua nyaraga zititro. Ito koce koca ire eiti sa, nyaraga dibati ukuki ayisea pi. Ito oca baru ti ubiku tro.

Lazi:

1. Oda dii a baciri ai si? Nyusi aia rutini.
2. Baciri dii a boronzi ago ai si? Izonzi le?
3. Vujejo a yaigo a runi adi i?
4. Bara dii adia bara i?
5. Lofolofo naia boronzi ago a ebun ni adu?
6. Inzonzi le ebun ni adu?
7. Ito ti Kenyi tro erukiru adusi?
8. Ariangwa Kenyi a zele endre dri rii ungwea adu?
9. Opi a okolokoke ni adi i?
10. Oda dii a bara lali kusa ta ehwi eridi pkwe rii adi i? Adusi?

JOMI TOUJOA RII

• LEJO EHWI LEGBWI RII

Lejo ehwi legbwi rii ebua nzanza ani mgbwimgbwi esujo ta eri a lofo ga. Ovidru:

Ali	Azo	Anzi	Epe
Urwe	Epkwa	Lali	Ciri
Vuru	Ndia	Amba	Barangwa
Opkwo	Adu	Loci	Idu
Aci	Egbwe	Barago	Zaangwa
Ingwe	ini	Bara	Zaa
Lolu	Ire	Ago	Izi
Nza	Ga	Yaigo	Lemuruzi
Dzoa	Angwe	Oru	Vuru
Driaru	itiaru	Loso/cuwi	Unzi

• TA DRIBA NZEKA “LUBISI”

Uka	Ukangali	Ukandende/gbwaligbwali
Limi	Limilimi	Limirere
Oji	Ojitondo	
Iri	Irikici	Irikicikici
Imwa	Imwakata	Imwakatakata
Cuwi	Loso	Utrwa
Asa	Asabaliri	Sabasaba
Swe	Swekete	

• TA DRIBA NZEKA “LOBASI”

Epe	Epembeli	Epeseuwewu
Anzi	Anzidili	Anzidimoli
Ndru	Ndrutendere	Ndrupiyapiya
Azo	Azodoro	Azodidiro
Ali	Alindiri	Alitindiri

Urwe	Urweadru	Urweandia
Ini	Initru	Initiri/inigodru
Ika	Ikandondo	Ikaloro/ikanzere
Foro	Forojili	Forogodru/forojiligodru
Fuji	Fujifuji	Fugifugigodru

• TA DRIBA NZEKA “LEJO EHWISI”

- Mendre osu bongu azogodru rii.
- Vu eci inititiri, trikotriko.
- Lagara oko dria kalamu ika rii.
- Nya linya dii karunya cuwi.
- Eri kolwe taunziku/ dasa ku.
- Lemi ami ni ngolongolo.
- Hwe naa azo lombelombe godru.
- Iri dii karuco pkwolopkwolo.
- Ira/iwa dii karunvu gbwaligbwali.
- Kaata dii odi pkwurupkwuru.
- Iza na oreru ciriciri/ciriadru.
- Bara nya dri ngolingoli.
- Tubi na odi ndrulandrula.
- Mapa dii karuti nzilinzili.
- Zaa na ozo ku, olu mbgolimbgoli/mbguruadru.
- Lore ka ta nya anvua mbgolumbgolu.
- Iniaga nyi ta ndre pkwe adusi ini ami ni igbwu.
- Jerikeni dia lu ni gbwololo.
- Erena a ru ni gbwiligbwili.
- Miomeni ose bulubulu.
- Zaa dii ozo alitindiri.

• TA DRIBA NZEKA “KUMU SI KUMU SI”

Ga/Ubiku	Nza/Agbwu
Ariangwa	Arinzi
Izi	Ukunzi/Uku
Bara	Boronzi
Linya	Lonya

• LEJO EHWI “ESULE POROGULEMU A RII”

1. Mata zii alu bara ni anya, ki endre ni egbwe. Ani aduta?
2. Mata zii alu, bara ka endre ni mgbwa. Ani adu?
3. Ti anya rii utia sa ga. Ani adu?
4. Aso ma anvu nzagodru, vua anya a ru rii sa oa ra, eca lwarea ga, olwaru/oliru dria sa ndruku. Ani adu?
5. Opi a ete ni oru ika ndondo, kenga oru kede vuru sa edraku. Ani adu?
6. Asikaria ovu ojaga bongu ako, ki oja vu engwiki kwici bongu ovi alua ritro. Dii aduta?
7. Uganda omba ba alu dri. Ani adu?
8. Opi a palapala ni nzagodru. Ki omba pa alu dri. Ani adu?
9. Opi a anvu ni nzagodru aruu hwe ozo alu agaga. Aduta?
10. Ma nyapara ni tesa ligwi. Ehwina adu?
11. Mata dri baru birisi amgbwu, ki tesa adi esua mari vuru inyakua ma adi i?
12. Tapa su omba ta pasudri, kata pasu te. Ehwina adu?

• LEJO SILE “ALUA RII” KI KARUGWE MGBWIMGBWI VUA EHWINA SA MGBWIMGBWI RI BA TI I

1. Oce oce oce oce ni gbwi.
2. Ebi ebi ebi ebi ni si.
3. Ori ori ori ori ni dri.
4. Ama ama ama ama ama.
5. Ini ini ini bua.
6. Eri eri eri eri.

• MADI A, LEJO EHWI RUZUDI DI RII

1. Ta vulevule ni cuhwa lebu.
2. Lea asini nza sa onde aniku.
3. Lobiritoto si Ito a jo ogwera.
4. Ma maa ma maa si Moipi oma Vura ni inju pkwo.
5. Odu eni kolu jo liri a.
6. Odu ka odu ti.
7. Zaa ronyi ria abua a ni imwa.
8. Opkwo mai ku, opkwo amu.
9. Indri keni bando/fundo si.
10. Oce koku/keni oni drisi.
11. Indri angwa kunvu endre dri.
12. Uruju kariluru ana ehwi si.
13. Oce zi ava oce zia leyi aa ri si ku.
14. Oli lebuga bara aa ri si ku.
15. Madi iyo rini oje izi ku.
16. Mvuka li aci andra pkwe.

17. Andra odiru nyagbwolo oku si.
18. Lea onya ece bolio (Lea onya ece ni bani oli iyo si).
19. Eyi lenvu kede balaga ti a.
20. Idre oci meyi udiri be.
21. Ite amba ze ku.
22. Bananda kareco banaoce.
23. Onata pere tro.
24. Ito kolu nyipi ri ohwe drina Opini kua?
25. Ta adu ka ze le ba lefu si.
26. Tika owo ini ana ngwaa si.
27. Ulu ifu ze le au dri.
28. Ini amini igbwu.
29. Endre ni duhwi linya.
30. Onvo ongu tako.
31. Nyidri mgbwa olorogoa dri mgbwaka abi ru rii ani.
32. Ti ojoni Bari ni sejo.
33. Amba a budri ni nza.
34. Osu iti uka mati ku.
35. Ma odu ko madizia misi pkwe.
36. Ali koba ni, azo ondre ku.
37. Oku ni udi odeni.
38. Ope ngadi vule rii kode lolu.
39. Tamanya ni, ti limu ri ozani.
40. Udi ti karobi oku tro pkwe.
41. Ebi mi ika rii oci baku.
42. Iza kongu ni, duba osobi.
43. Lea didi ni, lea kocoa ni.
44. Lejo kesi nyisi ra/ Ta kesi nyisi ra/ Nyi lejo dri uga ra.
45. Iju oma oni ni pkwe, owe hwe ru
46. Jo afu oditi ngwiri ri butu na lolu.
47. Bara ba ebe nyi letia aci ako si.
48. Oku kodra drinza si.
49. Olu pereni lejo si ku.
50. Arinzi ka iyu te.
51. Mwamwa ni ze lindri ga.
52. Ma izizi nyegwi mani ta ogua ni iyo.
53. Ule otu ule rezia budri niga ku.
54. Marara a duhwi konga loperebi.
55. Kaka ni ope bi.
56. Kaka iba koe niinii sa oceku.
57. Angala ka ti lomure riso pkwo.
58. Odru ofu andre ote i.
59. Ire odu boroa/voroa rii ku.
60. Pkwogolo bou/ambaya.
61. Amu a bi ni londrwe.
62. Malia ka godo ce/ka gbwoo ze.
63. Onya ongaku odata eri ru.
64. Nyadia ni nyadia i.
65. Ori endre a cubia iba ni ika.
66. Ituka onia drini ingwe.
67. Onya kohwi rubu lele si.
68. Odi oja anyu a ku/Adi oja di anyu a pkwe.
69. Nyi oce to nyicile.
70. Zaa baru ria ago ni alu ku.
71. Lea ni ka aci se galaka ru.
72. Ba ubia leyi uka iyo.
73. Orogu kopi andrupia panvu si.
74. Bilo pa konyo bure ga.

75. Vi katanya eni gbwolo dri ri tro.
76. Mundara amgbwu ni moyo.
77. Oto nya izizi ni mgbwadi ri ka nyi mgbwa ni.
78. Jo madi oga nyini onya rii oga nyini oca.
79. Unzama au au kodu si ku.
80. Ogu ko panvuga pkwe.
81. Owo otu hwe ku.
82. Nya lejo ni azo, azo ti ali ali tro eri.
83. Anjiri koyi tiatia.
84. Amba ni mbamba.
85. Kaluma a eli ni epkwa.
86. Nyi manya liro dru maswe nyia.
87. Ta dipi ni dri ofu.
88. Pere ka tivule zeze ga.
89. Cecesa Nyeri a bi kuru ra.
90. Vu dia manimani ni kagbwa.
91. Adu etea rii koko au bi si.
92. Unzia bu ni gbwi.
93. Mwamwa ka ani iza ereyi ni.
94. Gbwi lobgwoto cubi.
95. Oku katre aa ni.
96. Aci ka ufudro ti ni.
97. Ede oti oja ni ni.
98. Avu laga te mindra tro.
99. Ini ka baga godocea/raracea.
100. Onya kohwi utupa pkwe.

JOMI AZIAJOA RII

• LONGO UNGOLE TA RIDEKA BERO RII ERAJO RI BA TI I

Longo azogo rii (Longo ani dru dii Gaetano Onzo ni Metu Oruba rii ongoni)

Madi alu ledi, Gaetano i ledi, susubele i ledi, ka longo azogo ri ngo ledi. Jago Metu anyeri dri, ki ta ama sIle ri i, kita ama lale ri i. Longo udiri keriru vu Madi dri idri.

Andrani kinya 1952, avu Lowi ledi, anya vuru ri ogweto. Izi Lowizi alu ki Obongi zi alu odedi kuru ya? Abiri ofu ai bani ra. Bwana Uganda le idri Bwana Sudani ni bani ra. Opi Lukere ojo anyinga ovu, Kajokeji tile a bara Tete ni dria aco sa iyo. Diani disi koba soko kacara mupaka ni Jale. Era Metu dri aa, odra Metu dri aa, ta oza Metu niku. Tojo anya ba kevu ta aire Metu dri ladi. Robi eni kenga vu Laropi dri iga, Disii (DC) olu ndi unga ga Atura, tubi na maramgbwa. Bwana idri bara.

Lejo Lukayi ri keriru endru dia ku. Lukayi ba ogwe kinya aro. Cirilo ka ti onze saa ara asia Limule. Alimure le oce madi barangwa ri kunya opi diaku. Lubule kowo, odu Moyo ni aru. Lotu edera aza Moyo mi wa. Moyo onzu ama aribi Kurubu ti Anywari tro onyaki mabusi na kere imba na na, saa ara asia ku.

Odru retugo di hwea di sini ya? Dia aju si ya? Agali ani zuzuru, mundru sa oe kerewo! Ozi opini koti dri

Gazetia ani i, simu koya Arua, zia koya Kambala, zia koya ndi Kabaka dri Mengo.

Longo azo leci “mupaka” Madi dri, dri rii (Longo ani dii Pasikwino Lilia ni Pamenyua Metu ri ongoni)

Metuli kemu ori Otira avaga, dii Moyo leti muzungu orici Marindi yo, Logoba kemuru, otraru Oyajoga, ocaki Lefori Kali kete baa leti ni. Ori Kayi tidri Obongi andraa avu Itula, jo oca Palorinya, Amba Metu dri emu Laropi ra onvuki kusebi yo, onvuki yo, Pamugu onvuki yo. Je indre Pacara ni eyia manyi manyi, meri Adropi otra Pereci dri na. Leti Liri ga ri sa draa aa, elele kolu iyo, Openzinzi ba etro. Leti Silili tile egwe madri ra mazia Amoli ni, Baraba kevuna Olali nyidre ta.

Ocaki Dzaipi, anyiba ozi ori Au ni duba kide bani mitini, Gwere ni kolu mgbwo. Elegu ni mai maringwi Limule, Maranga ti onga andraa Otce. Uya ni onvuku kareco bani oja. Oko Gbwili leti anyiba ozi Metugo ri tro, Urudri ni eloku, kareco bani lindri. Osiki Arapi anyiba ozi baa leti zi, Ayo ni ozaku. Oca Kobo gaku anyiba otu Luro leti si, dii Uruce I loku. Ocaki Goopi, ozi Nyamara ni Weli kete baa leti ni. Ingwiru Forou ga, seri ni nvure, pkwete ni nvure.

• **LONGO ANYA,GODO TRO UI JO RII**

1. **Ali Madri Enga Ingwa?**

Ali amdri enga ingo? Ali enga ndi Ulaya. Iyaata madri ecara Simonino nyolu raya? Ali amadri enga ingo? Ali enga di Nairobi. Iyaata madri ecara Atonio lejo adu? Ali amadri enga ingo? Ali enga di Kambala Iyaata madri ecadri Paulino ingoni?

2. **Laponyi Onvu Ma Iwa Pelere**

Ace maya mani laka tro. Laponyi onvu ma iwa pelere. Owelele yo asi oviru ku. Ace maya mani laka tro. Laponyi onvu ira ni ramanda, Owelele yo asi oviru ku.

3. **Simonino Ilu Tiba Dri Kudru Limiyo Nyi Zaa Jera Ya?**

Simonino ilu tiba dri kudru limiyo nyi zaa je ra ya? Ata madri Rumado ni, Felice ni, ori Manga ni, Munkungu ni ali kesira, ani kanga. Ani kanga dru, nyukwea mumu dru kanyebe ra ya?

Atonio ilu Tibadri ku dru limiyo nyi zaa je ra ya? Ata madri ori Manga ni Felice ni, Rumado,mukungu ali kesira

ani wiri, nyukwea mumu dri, ka nyebe di ya?

4. **Ruzina Nya Yayi Kotra Meliaderi**

Ruzina nya yayi kotra Meliaderi koteki ama tro. Ori Au ni fonyi jo a ya? Anyi aco tou dii dropi ingoni?

Beti nya yayi kaca Meliaderi koteki ama tro. Severi dri tisa aa, anyi aco tou dii dropi ingoni?

Emilia nya yayi kotra Meliaderi koteki ama tro. Ori Au dri tisa aa, anyi indri tou dii dropi ingoni?

5. **Mama Agwa Nya Kaduma**

Mama agwa nya Kaduma. Ruzina koya tro. Atonio si eyi aci kolele, dii mai, si abua ru rii onga anyu ani malaa.

Tereza angwa nya Tubaze. Serena koya tro. ori mendre si eyi aci kolele matani mai, si abua ru rii onga anyu ani lala.

Rufina angwa nya Wewe. Regina koya tro. Anjeliko si, eyi aci kolele dii mai, si abua ru rii onga anyu ani lala.

• **LONGO UNGOLE "AVA SUKURU BACIRI DRI IGA RII"**

1. **Cua Ya Ya Ya, Cua.**

Cua ya ya ya, cua. Cua ya ya ya cua. Cua ite mani godo pkwo, cua. Cua ite mani eji pkwo, cua.

Cua ya ya ya, cua. Cua ya ya ya, cua. Cua ite mani dukwi pkwo, cua. Cua ite mani godo pkwo, cua.

2. Mele Mele Yo

Mele mele yo! Ama ei egwedi.
Me me yo! Ama ei egwedi.
Ruru mele! Ta koce melee!
Ruru mele! takoce mele!

3. Oya Di Keya Dia Ku

Oya di keya dia ku, tomololo.
Oya di ka anya ni nya tomolo.
Ajirikanya dule, dule, tomololo.
Ajirikanya tanya, tanya,
tomololo.

Oya di keya dia ku, tomololo.
Oya di ka anya ni nya tomololo.
Ajirikanya, dinga, dinga,
tomololo. Ajirikanya code,
code tomololo.

4. Fonyi Cuwi Yo

Fonyi cuwi yo! Ffonyi oza ta

cidru ra! Vu owira Celina nyije
pa ra, nyemu ovu fonyi ga.

5. Mwamwa Ni Ze Lindriga

Mwamwa ze lindriga, boronzi
amadri. Manza kolu iyo, jokolu
eyi sa, andrali koco nyi sa,
anyemu onvuki ta inire fonyiga.
Inzonzi amadri manza kolu iyo,
jo kolu lofu sa, jo kolu itu sa,
anyemu ovuki.

6. Onya aia Endre ti ebe jo ri i

Iyaa obu odi ra, amavu. Iyaa
obu odira amavu. Bazi kovu
amunyare ra, amavu. Bazi kovu
ama asire asi. Amavu pi, amavu
pi yo!

**• LONGO LAFO DRI RII “MURE DRI VUA KORE
DRI SA TRO”**

1. Bara Madri (Mure)

Bara madri ni koga danci
mgbwe, kotu mure. Ama
moyo a ri, lati amadri ni mure
tuka. Ata madri ni koga danci
mgbwe, kotu mure. Ama moyo
a ri, lati amadri ni mure tuka.

2. Vule Sa Resu Ra (Keji keji)

Aluma dri ega madi care ku
kariwi care, madri ma belimo si
pe, cali ka nyi mara.

3. Aliku (Mure)

Goleti Aliku ni oko vua tro!

amata Wiria, ama Opi ode aru
dru, ki amavu ndrua si. Goleti
Aliku ni oko vua tro! Amata
Wiria ama Opi ode aru dru, ki
amavu ndrua si.

**4. Aliku Ni Mundru Oji Pi
(Kore)**

Aliku ni mundru ojipi Rendike
a komwi egwedi! Mamani ori
Peyiri ni owo. Goyigoyi iye ya?

Aliku ni mundru ojipi Rendike
a komwi egwedi! Mama ni ori
Peyiri ni owo. Goyigoyi iye ya?

Ba Bugu Di Sika Rii:

Izale Omeni Albert

Aliga Regina

Lulua Terezina

Izama Martin

Ebawi Tabea Olga

Illustrated by Peter Paul Oloya
Proof read by Sr. Dominic Dipio

with support from

The Cross-Cultural
Foundation of Uganda

www.crossculturalfoundation.or.ug